

ישיבת הכותל - ירושלים
שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א
לפרשת דברים תשע"א
חטא המרגלים וחטא המעפילים - משורש אחד

נתפס למחשבה כל כך בלתי הגיונית.

מספרים על יהודי שפנה אל חברו ואמר לו: "נקלעתי לאחרונה למצב כספי דחוק, אולי תוכל לעזור לי קצת?" אמר לו החבר: "למה שאעזור לך?" אמר לו המבקש: "אינך זוכר, כשהרשעים עלו לשלטון בגרמניה, עזרתי לך לצאת משם ולהנצל מהם?" אמר לו חברו: "נכון." - "ואינך זוכר שאחר כך עזרתי לך להתבסס בארץ ישראל?" - "נכון." - "ואינך זוכר שכשהמשק שלך נחרב בתש"ח, עזרתי לך שוב להתבסס?" - "נכון." - "נו, אז למה לא תעזור לי עכשיו כשאני במצב קשה?" אמר לו חברו: "כן, אבל בזמן האחרון לא עשית עבורי שום דבר"!!! ... נו, אז שם לפחות יש טענה, שבזמן האחרון לא עשית לי שום טובה. אבל כאן - גם הטענה הזו לא קיימת. ממצרים ועד הנה, ה' עושה עמם טובות כל הזמן. מן, באר, ענני כבוד, וה' הולך לפניהם באש לילה ובעמוד ענן יומם, אין אפילו את הטענה הזאת, מה עשית בשבילנו בזמן האחרון. קשה א"כ להבין, מה טוענים בני ישראל.

"לו חפץ ה' להמיתנו... לא הראנו את פל אלה"

לעומת הילך המחשבה של ישראל בפרשת המרגלים, מוצאים גם הלך מחשבה אחר, במקום אחר ובזמן אחר. על הרבה פחות מהניסים שראו ישראל במצרים ועל הים - על נס אחד בודד, של ראיית מלאך ה' עולה באש השמימה (שופטים יג, כ) - אומרת אשת מנוח לבעלה, שחשש שמא ימותו (בגלל מה שראו): "לו חפץ ה' להמיתנו, לא לקח מידנו עלה ומנחה, ולא הראנו את פל אלה, ונכעת לא השמיענו קצאת" (שם, כג). היא מבינה, שאם זה עתה לקח ה' מידם קרבן, והראה להם נס גדול כזה, הרי לא עשה זאת כדי להמיתם, אלא כדי לרום אותם לקראת היעוד שייעד להם - הולדת נזיר אלקים (שמשון) וגידולו. והנה, גם מישראל לקח ה' עולה ומנחה - במצרים (קרבן פסח) ובמעמד הר סיני (שמות כד, ה) - והראה להם הרבה יותר ניסים ממה שהראה למנוח ולאשתו, וגם השמיע להם הרבה יותר - עשרת הדברות, ומצוות נוספות שקבלו בסיני, והבטחות על א"י - וא"כ גם הם היו צריכים להבין, ש"לו חפץ ה' להמיתנו, לא לקח מידנו עלה ומנחה, ולא הראנו את פל אלה, ונכעת לא השמיענו קצאת". איך יתכן אפוא, שבדור דעה שכזה, דור של ענקים, בעלי השגות גבוהות, אף אחד לא הבין זאת, ובמקום זה הם אומרים, "בשנאת ה' אתנו

"דברי נרנן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן"

משה רבינו מזכיר בפרשתנו, מה קרה כשהמרגלים חזרו מארץ ישראל, ואמרו לישראל מה שאמרו. אומר משה: "נתרננו באליכם ותאמרו: בשנאת ה' אתנו הוציאנו מארץ מצרים, לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו!"¹ (דברים א, כז). מה פירוש "נתרננו"? דרשו חז"ל בדרך נוטריקון: "תרתם ונגיתם" (שבועות מז, ב). כלומר, "תרתם את הארץ, וגניתם את המקום שהשכין את שכינתו ביניכם" (רש"י שם). זהו שכתב רש"י בפירושו לחומש, שדברי נרגנות הם דברי לשון הרע (רש"י דברים שם). דיברו לשון הרע גם על ארץ ישראל וגם על הקב"ה.

אבל כנראה שדברי נרגנות אינם סתם דברי לשון הרע, אלא דברי לשון הרע מסוג מסויים, חמור במיוחד. מן הקשר הדברים כאן נראה, שנגנן הוא זה שעושים לו טובה, והוא לא רק שאינו מכיר בטובה, הוא עוד טוען שעשו לו רעה!² זהו לשון הרע מסוג נורא! עושים לאדם טובה, והוא טוען שהטובה שעשו לו היא רק רעה! לכן - אומר הפסוק - "דברי נרנן כמתלהמים על הלב"³, "והם ירדו חדרי בטן" (שם). הכאב יורד עד חדרי בטן. אני משתדל להיטיב לך, ואתה מתנהג כלפי כאילו באתי להרע לך! זהו כאב נורא.

כמוכן, לקב"ה, דברי הנרגנות של ישראל אינם מכאיבים. אין שום דבר ש"מכאיב" לקב"ה. אבל מצדם של ישראל יש כאן כפיות טובה נוראה! הקב"ה עשה להם כל כך הרבה טובות: גאל אותם משעבוד מצרים! קרע להם את הים! נלחם להם בעמלק! הוריד להם מן בכל בוקר, ולשבת - לחם משנה! נגלה אליהם בהר סיני במראָה שלא היה עם בעולם שראה כמותו! נתן להם תורה ומצוות! השרה את שכינתו במשכן! ולבסוף ישראל אומרים, שכל זה נעשה "בשנאת ה' אתנו", כדי "לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו"! קשה להבין, איך דור דעה אומרים דברי שטות שכאלו. אמנם רש"י מסביר, שמחשבתם של ישראל (שה' שונא אותם) נבעה מזה שהם שנאו את ה', כמשל הדיוט שאומר: "מה דבלבך על רחמך, מה דבלביה עלך" (רש"י דברים א, כז), אבל גם אחרי דבריו הקדושים של רש"י, עדין קשה להבין: מה סברו ישראל? הרי אם כך היא האמת, שה' שונא אותם ורוצה להשמידם - למה עשה להם את כל הטובות האלו? היה יכול להשאיר אותם במצרים, והמצרים היו משמידים אותם בשמחה! קשה להבין, איך דור דעה

שינועו ארבעים שנה במדבר ולא יזכו להכנס לא"י, והמרגלים מוציאי דבת הארץ רעה מתים במגפה לפני ה' (במדבר יד, לו) - אז הם נזכרים להתעורר. אז "וַיִּתְאַבְּלוּ הַעָם מֵאֵד" (שם, לו). הם חוזרים בתשובה. אבל עד אותו רגע היצר כ"כ מעוור את עיניהם, שכל מה שמושה מדבר, וכל מה שכלב מדבר, אינו מועיל ואינו עוזר. ואלה הם דברים שהיו צריכים להבין בעצמם, גם בלי משה וכלב.

חטא המעפילים - חזרה על חטא המרגלים

אחר כך, אחרי שכבר מבינים שחטאו, בא סיפור חדש. "וַיִּשְׁפְּמוּ בְּבִקְרָה, וַיַּעֲלֵוּ אֶל רֹאשׁ הַהָרָה לֵאמֹר: הֲנִנּוּ וְעָלִינוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר ה', פִּי חֲטָאנוּ" (במדבר יד, מ). רוצים לעשות תשובת המשקל. אם אתמול אמרו שאינם רוצים את א"י, היום הם מראים שהם כן רוצים את א"י. אם אתמול נכשלו בכך שפחדו יותר מדי מן האמורי, ויחסו משקל לענקים ולערים הבצורות שראו המרגלים בא"י, הרי שהיום הם לא מְחַסִּים להם משקל, ועולים לראש ההר להלחם בהם. משה אומר להם לא לעלות, ושהם לא יצליחו, וארון ה' לא נוסע איתם למלחמה הזו - ובכל זאת הם הולכים במסירות נפש, בלי משה ובלי ארון, לכבוש את ארץ ישראל. לכאורה תשובה מעולה מאד. עקירת החטא מן הקצה אל הקצה. אבל ה' לא מקבל את התשובה הזו, והם ניגפים לפני הכנענים. "וַיִּנְדְּ הַעֲמֻלָּקִי וְהַפְּנִיעִי הַיֹּשֵׁב בְּקֶרֶת הַהוּא, וַיַּפְּסוּם וַיִּנְתְּוּם עַד הַחֲרָמָה" (שם, מה).

למה ה' לא מקבל את התשובה הזו, אחרי שעשו תשובה טובה כל כך? שנים התקשיתי בזה, אבל חושבני שהתשובה היא פשוטה. התשובה היא, שבאמת אין כאן שום תשובה ותיקון החטא מצד בני ישראל! שום שינוי לא חל אצלם לעומת אתמול. אתמול משה אמר להם, שאם ה' איתם, אין להם מה לפחד מהכנעני - והם לא שומעים. והיום משה אומר להם, שאם ה' לא איתם, הם לא יצליחו במלחמה - ושוב הם לא שומעים. זוהי אותה הכפירה, בדיוק כמו אתמול. אתמול הם לא האמינו בכח ה', וגם היום הם לא מאמינים בכח ה'! אתמול חשבו שהכח הצבאי של עמי כנען ינצח את ישראל למרות שה' איתם, והיום הם חושבים שהכח הצבאי שלהם ינצח את עמי כנען, למרות שה' לא איתם. זו היא כפירה בה', וזו היא כפירה בה'. אין כאן שום תיקון לחטא של אתמול, אלא חזרה שניה על אותו החטא. תשובה אמיתית היא להבין שרק רצון ה' קובע. ואז ממילא, אם ה' איתם - אין מה לפחד מהכנענים, ואם ה' לא איתם - ח"ו לא נוכל נגד הכנענים. הנקודה הזו לא תוקנה, ולכן בא הכעס על ישראל.

הוציאנו מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, לָתֵת אֶתְנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידָנוּ? הרי כל מה שטענה אשת מנוח לבעלה, ניתן לטעון לישראל הרבה יותר!

והנה, למרגלים עצמם [שהיו "רָאשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר יג, א)] היה חשבון, שאם יכנסו ישראל לָאֶרֶץ, הם לא יהיו עוד ראשי העם (זוהר ח"ג קנח, א)⁴. ממילא, מחמת תאנת הכבוד, הם לא רצו לוותר על הנשיאות, ולכן עשו מה שעשו. [ומכל מקום, בפרשה הקודמת מוכח, לעניות דעתי, שהמרגלים טעו במחשבה זו. והראיה, שכשמושה מוסר מפי ה' את שמות הנשיאים "אֲשֶׁר יִנְחָלוּ לָכֶם אֶת הָאָרֶץ"⁵ (במדבר לד, יז), הוא אומר: "לְמַטֵּה יְהוּדָה - בְּלֵב בֶּן יִפְנֶה" (שם, יט). והנה, כלב היה מן המרגלים, והוא מתמנה כעת להיות נשיא גם בא"י, להנחיל לבני שבטו את חלקם בָאֶרֶץ. ממילא יש מקום לומר, שאם שאר המרגלים היו מתנהגים כמו כלב, גם הם היו זוכים למה שזכה כלב. גם הם היו יכולים להמשיך להיות נשיאים גם בא"י⁶. אלא שזה רק במה שנוגע למרגלים עצמם. אבל מה עם כלל ישראל? איך הכלל ישראל מתפתח לחשוב, ש"בְּשִׁנְאָת ה' אֶתְנוּ הוּצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם"? ...?

האמת היא - שאין לי תשובה של ממש על שאלה זו. כנראה ביאור הענין הוא, שלא שייך לחפש כאן הגיון. אם היתה טענתם של ישראל נובעת מן השכל, ממהלך מחשבת י מסויים - היה שייך להקשות עליהם מן ההגיון. אבל כאשר התלונה לא באה מן השכל, אלא מן הרצון - הרצון שלא להכיר בטובות הרבות שה' עשה להם, (כדי שלא יתחייבו במה שמחייבת הכרת טובה זו) - הרי שאז אין מקום לקושיות מן ההגיון. נגד טעות שבאה מן השכל - מועיל הגיון. נגד רצון שבא מן הירצון - לא מועיל שום הגיון. ישראל רוצים לומר "בְּשִׁנְאָת ה' אֶתְנוּ", וכנגד רצון - לא שייך לבוא עם פירוט של הגיון.

זהו כוחו של יצר הרע, הרצון לכפור, הרצון לא להכנס לא"י, לפרוק עול תורה ומצוות. תורה ומצוות מקיימים, גם כדי שבזכות זה ה' יתן לנו את ארץ ישראל. אם נוותר על א"י, אולי נהיה פטורים מלקיים תורה ומצוות. כמובן שהקב"ה לא יסכים לזה, כפי שאומר אח"כ הקב"ה ע"י הנביא יחזקאל, "וְהָעֵלָה עַל רוּחְכֶם - הִיוּ לֹא תִהְיֶה, אֲשֶׁר אַתֶּם אֲמֹרִים נְהִיָּה כְגוּמִים, כְּמִשְׁפָּחוֹת הָאֲרָצוֹת, לְשִׁכַּת עֵץ נֶאֱבָן! חַי אֲנִי, נְאֻם ה' אֱלֹקִים, אִם לֹא בְּיַד חֲזָקָה וּבְרִוּוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֲמָה שְׁפוּכָה אֶמְלֹךְ עֲלֵיכֶם" (יחזקאל כ, לב-לג). הקב"ה לא יתן שנפרוק עול תורה ומצוות. אבל הם חושבים את הדבר הזה. "נִתְּנָה רֹאשׁ וְנִשְׁפָּכָה מִצְרִימָה" (במדבר יד, ד). נשכח ממתן תורה ומכל הדברים ונחזור למצרים. ואת כל זה הם אומרים למרות המן שיורד להם בכל יום, ולמרות בארה של מרים שהולכת עמם ומשקה אותם מים בכל מקום שהגיעו אליו⁷. שום הגיון לא עוזר נגד יצר הרע.

אחר כך, כשה' מדבר אליהם וגוזר עליהם מה שגוזר -

מלחמות - אני עשיתי (ע"ז ב, ב)

גם בדורות המאוחרים יותר, רואים שרק על פי דבר ה' אפשר לנצח במלחמה.

בימי חזקיהו, כמעט אין חיילים שילחמו נגד סנחריב מלך אשור, שעולה לירושלים עם צבא גדול ועצום, ובכל זאת, ישעיהו הנביא מנבא בשם ה', שסנחריב לא יצליח לכבוש את ירושלים. "לא יבוא אל העיר הזאת, ולא יוֹכֶה שָׁם חַץ... וְגִנּוּתִי אֶל הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָה" (מל"ב יט, לב-לד). ואכן, זה מה שקורה: "וַיְהִי בַלַּיְלָה הַהוּא, וַיֵּצֵא מֶלֶךְ אֲשׁוּר בְּיַד בְּמַחֲנֵה אֲשׁוּר מֵאֶה שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אֲלָף, וַיִּשְׁפִּימוּ בַּבֶּקֶר וַהֲגִהוּ בְּלִמְסֵי מֵתִים" (שם, לה). כי אם ה' רוצה להציל את ירושלים - שום דבר לא יעזור לסנחריב. הוא לא יצליח לכבוש את ירושלים, גם אם יביא עמו את הצבא הגדול ביותר בעולם.

לעומת זאת, בימי צדקיהו נלחמים במסירות נפש נגד הכשדים, וירמיהו אומר להם שאין שום טעם למלחמה הזאת. "פִּי תִלְחַמוּ אֶת הַפְּשָׁדִים - לֹא תִצְלִיחוּ!" (ירמיהו לב, ה) צריך להכנע בפני נבוכדנצר, ורק כך ניתן יהיה להציל את ירושלים ואת המקדש. "פִּי אִם הִפְיִתֶם כָּל חֵיל בְּשָׂדֵים הַנְּלַחֲמִים אִתְּכֶם, וַיִּשְׁאָרוּ בָּם אַנְשֵׁים מְדַקְרִים אִישׁ בְּאֶהְלוֹ - יָקוּמוּ וַיִּשְׁרְפוּ אֶת הָעִיר הַזֹּאת בְּאֵשׁ" (שם לו, י). כלומר: גם אם תפּוּ את כל חיל כשדים, וישארו בם אנשים פצועים ומדוקרים בלבד - הם יקומו וכבשו את ירושלים! מפני שלא גודל הצבא קובע, ולא מצב החיילים קובע, אלא רק דבר ה' קובע. ממילא, אם ה' אומר שעליכם לעשות שלום עם נבוכדנצר ולא להילחם בו, ואתם כן נלחמים - לא תצליחו. אם הולכים עם דבר ה' - הכל מצליח והולך. וכשהולכים נגד דבר ה' - שום דבר אינו הולך. [והוסוף היה באמת, שצדקיהו, למרות שהיה צדיק גדול, לא היה לו האומץ להכנע בפני נבוכדנצר, ובכך גרם לחורבן הבית הראשון ולגלות בבל, והוא עצמו נעשה עיור (מל"ב כה, ז)].

כי רק כח ה' פועל בעולם, ולא שום כח צבאי, או כח אחר, לא של ישראל, ולא של אומות העולם. ממילא, כשה' איתנו - אין מה לפחד ממלך אשור או מכל מלך אחר. וכשה' ח"ו לא איתנו - כל הכח הצבאי שלנו לא יעזור. זה מה שנדרש מדור המדבר להבין, והם לא הבינו זאת, ושילמו על כך מחיר כבד.

אחד הדברים שגרם לחורבן הבית הוא יצר הרע של עבודה זרה⁸. מנשה מלך יהודה אומר לרב אשי בחלום: אם היית חי בזמני, היית גם אתה רץ אחרינו לעבודה זרה (סנה' קב, ב). יצר הרע של עבודה זרה היה כ"כ חזק, שהיה קשה אפילו לאנשים גדולים לעמוד נגדו. היו אנשים שהצליחו לעמוד נגדו, אבל היו אנשים גדולים מאד שנכשלו ביצר הרע של עבודה זרה. כך היה בבית ראשון. אחר כך, בתחילת בית שני, אנשי כנסת הגדולה ביקשו רחמים, וביטלו את יצר הרע של עבודה זרה (יומא ט, ב). כבר אין כל

כך יצר הרע של עבודה זרה בבית שני. ומכל מקום, עדין נשאר יצר של אפיקורסות וכפירה, ומזה צריך להזהר. לא להיות מושפע מכל מיני דעות אפיקורסיות, לדעת שרק כוחו של הקב"ה פועל ולא כוחות אחרים. נכון שיש טבע בעולם, ואסור לפעול נגד הטבע סתם כך בלי הבטחה מה' שפעולה כזו תצליח, אבל מה שבאמת פועל זה לא כח הטבע, אלא רק כוחו של הקב"ה הוא זה שפועל.

ללמוד תורה גם בין הזמנים

חז"ל אמרו, "לא חרבה ירושלים, אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן, שנאמר: שָׁפַךְ עַל עוֹלָל בְּחוּץ" (ירמיהו ו, יא; שבת קיט, ב). שמפני שהעולל בחוץ ואינו לומד תורה, לכן הקב"ה שופך את חמתו על ירושלים⁹. והנה לפי זה, לכאורה היה צריך להיות, שאחרי תשעה באב ילמדו ביתר שאת בישיבות. והמציאות הרי היא להפך, שמיד לאחר תשעה באב יוצאים לחופשת "בין הזמנים". מה הטעם לזה? כיצד יתכן? ... צריך לומר, שביטולה זהו קיומה, ומוכרחים לנוח מעט בימים אלו, כדי להגיע לאלול ולימים הנוראים עם כוחות חדשים ורעננים.

ובכל זאת, לא צריך להגזים במנוחה. אפשר ללמוד קצת גם בין הזמנים, בלא שתופרע המנוחה. מספרים שבחור אחד שאל את החזון איש, האם צריך ללמוד בין הזמנים כמו בתוך הזמן. וענה החזון"א: "לא. בבין הזמנים מספיק ללמוד שתיים עשרה שעות ביום בלבד"... אינני יודע אם אפשר לדרוש אצלנו ללמוד כך בבין הזמנים. אבל בכל זאת, צריך למצוא זמן גם ללימוד תורה, כדי שלא נכנס אל חודש אלול מתוך בטלה מוחלטת.

ומה כדאי ללמוד בין הזמנים? - אולי כדאי לנצל את בין הזמנים לדברים שלא כ"כ מספיקים בתוך הזמן, כמו: תנ"ך, משניות, רמב"ם, הרי הקב"ה לא נתן לנו את התורה כדי שתעמוד בארון הספרים, או באוצר הספרים של ישיבה, אלא כדי שנלמד אותה ונדע אותה. בישיבה מוכרחים להתרכז יותר בלימוד הגמרא, אי אפשר להתרכז בלימוד תנ"ך בישיבה, אבל בין הזמנים אפשר להשלים קצת ידיעות בתנ"ך, במשניות וברמב"ם.

מי שמנצל את בין הזמנים כמו שצריך, הרי זו הכנה טובה לקראת חודש אלול, וחודש אלול הרי זו הכנה לקראת יום הדין. אם רוצים לזקוק לכתובה וחתומה טובה ביום הדין, צריך שיהיה אלול ראוי לשמו, וכדי שהאלול יהיה ראוי לשמו, כדאי להגיע לאלול עם תורה, לא להגיע לאלול מיובשים לגמרי מתורה. ללמוד גם בין הזמנים. וכמובן, גם עם קיום יתר המצוות. בין הזמנים הוא הזדמנות טובה לקיים כבוד אב ואם ושאר מצוות, ויחד עם זה בכל זאת לא לפרוש לגמרי מהתורה. לחזור לאלול עם תורה.

בעזרת ה', במהרה בימינו "צום הרביעי וצום הקמישי...
 הקהילה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמצעדים טובים"¹⁰.
 וצריך עיון, האם גם אז יעשו בין הזמנים אחרי תשעה באב.
 אולי לא. אם אין תשעה באב, אולי אין צורך בבין הזמנים.
 אבל נקווה בכל זאת, שלמרות ה"סיכון" הזה, צום החמישי
 יהיה לששון ולשמחה ולמועדים טובים, ונבער מתוכנו את
 כל האפיקורסות וכל הכפירה, ונאמין רק בה' ובתורת משה
 עבדו, אמן.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
 וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

1. ואמרו חז"ל, שבגלל הבכיה שבכו ישראל באותו לילה - כפי שנאמר: "ותשא כל העדה ויתנו את קולם, ויכפו העם בלילה ההוא" (במדבר יד, א) - אמר להם הקב"ה: "אתם בכיתם בכיה של חנם, ואני קובע לכם בכיה לדורות" (תענית כט, א). שאותו לילה, ליל תשעה באב היה (שם), ונחבר בו הבית בראשונה ובשניה. וזוהו מידה כנגד מידה: כיון שמאסו בארץ חמדה, נגזר עליהם לגלות ממנה, כמו שנאמר: "וימאסו בארץ חמדה, לא האמינו לדבר, וינגנו באהליהם... וישא ידו להם להפיל אותם במדבר, ולהפיל זרעם בגוים ולרוחם בארצות" (תהלים קו, כד-כז. ועי' רמב"ן במדבר יד, א).
2. וכן כתב ב"שערי תשובה" (שער ג' אות רל"א) וז"ל: "הנרגן הוא האיש אשר דרכו וחוקו להתאונן ולהתרעם, וימצא תנאות על חברו תמיד, על מעשיו ועל דבריו, ואף על פי שחברו בתומו מתהלך עמו ולא זד עליו בדבר, ויגדון כל דבר לחובה ולא לזכות, וכל שגגה ישים לזדון... ופעמים רבות הנרגן כפוי טובה, גם תהפיקה לרעה... ופעמים יחשוב על חסדי ה' כי הם לנקם ושלם, כענין שנאמר: ויתנגנו באהליהם ויתאמרו, בשנאת ה' אהנו הוציאנו וגו'".
3. על לבו של זה שהיטיב לנרגן.
4. וז"ל הזוהר: "אמרו (המרגלים): אי ייעלון ישראל לארעא, נתעבר אנן מלמהוי רישין וימני משה רישין אחרנין, דהא אנן זכינן במדבר אלא למהוי רישין, אבל בארעא לא נקי".
5. "כל נשיא ונשיא אפוטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים, ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון" (רש"י במדבר לד, יז).
6. אבל השל"ה כתב, שהמרגלים צדקו בחששם, ובאמת אם לא היתה נגזרת מיתה על דור המדבר, והיו נכנסים לארץ ישראל, אזי נשיאי השבטים בא"י היו אלו המזכירים בפרשת במדבר: "לראובן - אליצור בן שדיאור, לשמעון - שלמיאל בן צורישידי, ליהודה - נחשון בן עמינדב" וכו' (במדבר א, ה-טו). [וכתב עוד, דאפשר שנרמז ענין זה במה שכתב רש"י על המרגלים: "כלם אנשים (במדבר יג, ג) - לשון חשיבות, ואותה שעה כשרים היו". היינו, דבאותה שעה, בחוץ לארץ, ראויים היו להיות מנהיגים. אבל בארץ ישראל - לא] [של"ה פרשת שלח, תורה אור אות י']. ולפי דבריו צ"ל, דמה שנבחר כלב בן יפונה להיות נשיא שבטו בא"י, זהו לאחר שנגזרה מיתה על דור המדבר [חוץ מכלב ויהושע (במדבר יד, ל) ושבת לוי (עי' רש"י שם א, מט)]. אבל אם לא היתה נגזרת עליהם מיתה, נשיא שבט יהודה בא"י היה נחשון בן עמינדב.
7. וגם באותו יום עצמו ודאי ירד להם המן, וגם הבאר נתנה מימיה, וכמו שכתב רש"י בחטא העגל: "יום שעשו את העגל ירד להם המן, ונתנו ממנו לפני העגל (! ! !) ואעפ"כ, ויהי ביום מחר - ולא פסק! ואף כן מפורש בספר עזרא: אף פי עשו להם עגל מסכה וגו' ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם וגו' ומנן לא מנעת מפייהם. כדאי [וראוי] הוא למנוע מהם, ולא מנעת" (רש"י יחזקאל טז, יט). וכל זה נכון ומתאים גם לכאן, בחטא המרגלים.
8. ועיקר החורבן בגלל חטא עבודה זרה היה, כדמוכח קראי ("תורת חיים", סנה' קב, א ד"ה לאחר).
9. וכתב שם המהרש"א (בד"ה ואמר רבה), שבעוונותינו הרבים, גם בזמננו מצוי העון הזה, ש"הבחורים מבטלין רוב הימים בבין הזמנים, והולכים ברחובות בביטולים וטוילים"... וכן כתב השל"ה: "ועיקר הכולל הכל, יהיה נעקר ונשרש מן העולם השם של בין הזמנים, לא יזכר ולא יפקד, רק כל העתים שוים לטובה, יתנהגו כמנהג אחד לתורה" (של"ה מס' שבועות ד"ה ולמדתם את בניכם - דף מ"ח ע"ב בדפוסים הישנים).
10. והטעם שימי התעניות יהפכו למועדים טובים, הגם שלא אירעה בהן שום ישועה ושום דבר משמח, אולי הוא מפני דברי הרמב"ם, שכתב: "יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב" (רמב"ם הלכ' תעניות פ"ה ה"א). וכתב עוד, "מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו, ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן וכו', וזה הוא שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם" (שם פ"א ה"ב). נמצא, שלאחר שבאה הישועה, יש מקום לשמחה בימי התעניות, שהרי הם היו הגורמים להסיר מעלינו הצרה.